

ПІВДЕННУКРАЇНСЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ
ім. К.Д.УШІНСЬКОГО

На правах рукопису

ЗАХАРОВА Вікторія Леонідівна

НАВЧАННЯ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОСТІ
В ОБРАЗОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

ІЗ.00.01 - теорія та історія педагогіки

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата педагогічних
наук

Одеса - 1995

00755624 (Т)

АВ 32.702

Дисертацією є рукопис
Робота виконана в Бердянському державному педагогічному
інституті ім. П.Д.Осипенко

Науковий керівник

- кандидат педагогічних наук
професор
КОТЛЯР Володимир Пилипович

Офіційні опоненти

- доктор педагогічних наук
КУРЛЯНД Зінаїда Наумівна

кандидат педагогічних наук,
доцент
ГРАМА Ніна Григорівна

Провідна установа

Запорізький державний
університет

Захист дисертації відбудеться "28" червня 1995 р. о 10 год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради К. 05.08.03 для захисту
дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
при Південноукраїнському педагогічному університеті ім. К.Д.Ушинсь-
кого / 270105 м. Одеса, вул. Генуезька, 22 /.

Автореферат розіслано "28" червня 1995 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради Колесу - О.Ф.Коломійченко

ЛННБ ім. В. Стефаніка
АН України

18-32, 702

Актуальність проблеми. Формування духовного світу людини розглядається в сучасній вітчизняній педагогіці не тільки як предмет особистої зацікавленості, а також і як важливе соціальне завдання. Майбутнє нашого суспільства знаходиться в прямій залежності від духовного розвитку людини, ідейних і соціальних орієнтирів її внутрішнього світу, які втілюються в характері мислення, дій, моральної та естетичної позиції.

Однією з важливих умов досягнення нового якісного стану нашого суспільства є всебічне виховання його громадян, яке передбачає не тільки втілення краси в усі сфери життя /працю, побут, міжособистісні стосунки та ін./, але й у реалізацію загальнолюдських завдань - збереження культури, захист її від занепаду і вандалізації, збагачення культурної спадщини. Розв'язання цих завдань значною мірою залежить від педагога, гуманізм, громадська відповідальність та високі професіоналізм якого повинні бути підпорядковані вихованню духовної культури підрастаючого покоління як найважливішої цінності нашого суспільства.

Естетичне виховання дітей дошкільного віку засобами образотворчого мистецтва та образотворчої діяльності передбачає збагачення уявлень дитини про довкілля, формування в неї емоційно-оцінного ставлення до сприймаючої дійсності й прагнення до творчого відтворення своїх вражень у малюванні, ліпленні, аплікації чи конструюванні. Вивчення можливості керівництва творчим процесом, у зв'язку з цим, є одним із важливих завдань педагогічної науки.

У сучасній вітчизняній літературі спостерігаються різні підходи щодо активізації творчого процесу в образотворчій діяльності. Так, в одному випадку стимулятором творчої діяльності виступає естетичне сприймання творів образотворчого мистецтва, які є зрозумілими дітям цього віку. Прихильники цього підходу /В.О.Єзікєва, Н.М.Зубарева, Л.В.Компанцева, В.М.Карлашов та ін./ вважають, що ди-

тина, яка прагне зрозуміти, відчути запропоноване їй мистецтво, водночас, ніби, навчається творчості.

Інший погляд на розв'язання цієї проблеми полягає в тому, що роль стимулятора творчої активності дитини можуть відігравати як естетичне сприймання творів образотворчого мистецтва /тобто спілкування з продуктами чужої художньої творчості/, так і художня творчість, що виконується нею самою /О.М.Торшилова/.

Визнання організованого, методично забезпеченого процесу як важливої умови, що впливає на творчу активність дошкільників, знайшло відображення в роботах багатьох дослідників дитячої діяльності /Є.О.Фльоріна, Г.В.Лабунська, Н.П.Сакуліна, В.С.Мухіна, Т.С.Комарова, В.П.Котляр, Р.Г.Казакова, Т.Г.Казакова, Г.О.Підкурганна, та ін./.

Автори не виключають стимулюючого впливу естетичного сприймання творів образотворчого мистецтва на творчість дітей, водночас вбачають у навчальному процесі певну універсальність у розв'язанні цієї проблеми. Суть універсальності полягає в тому, що під керівництвом дорослого в процесі засвоєння засобів обстеження й відтворення предметів та явищ дійсності дитина оволодіває не тільки ремісничою стороною зображення, але й знайомиться з найпростішими засобами відтворення творчого задуму. Нарощування творчих завдань прямо пропорціональне закріпленню й зростанню навчальних досягнень у малюванні й ліпленні /Є.О.Фльоріна/.

Аналіз програм та методичних рекомендацій, що пропонуються дошкільним закладам, свідчить, що їхній зміст переважно зводиться до навчання дітей виконавчої сторони зображення. Що ж стосується формування готовності до творчої діяльності, то воно значною мірою відбувається стихійно, з опорою на творчий досвід дитини, її інтуїцію. Як результат цього, в творчій продукції дітей переважають стереотипні вирішення, низький рівень проявів індивідуальної своєрідності. Недостатня розробленість проблеми керівництва творчим

процесом дітей дошкільного віку обумовила вибір теми дослідження та її актуальність.

Об'єкт дослідження – образотворча діяльність дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження – процес навчання дітей старшого дошкільного віку основам творчого пошуку в образотворчій діяльності.

Мета дослідження полягає у визначенні педагогічних умов, які спонукають дітей старшого дошкільного віку до оволодіння основами творчого пошуку в його логічній послідовності – від зародження ідеї та образів до визначення зображувально-виразних засобів їх втілення.

Гіпотеза дослідження: прояв творчої активності дітей можливий за умови, якщо навчальний процес буде спрямований на кількісне та якісне нагромадження в дитини уявлень про зовнішні ознаки предметів та явищ навколишньої дійсності й засоби їх відтворення; на формування критеріїв моральної та естетичної оцінки цієї дійсності; ознайомлення її із засобами якісного визначення змісту задуму та вибору зображувально-виразних засобів його втілення.

Завдання дослідження:

1. Вивчити типологічні особливості та психологічну обумовленість творчих проявів у образотворчій діяльності дітей дошкільного віку.

2. Визначити зміст навчального процесу, спрямованого на формування готовності дітей до творчої діяльності.

3. Розробити форми та методи активізації творчості за умов колективного навчання дітей старшого дошкільного віку образотворчої діяльності.

Методологічні засади дослідження становить філософське вчення про привласнювання індивідом матеріальної та духовної культури, яка була створена людством. Відповідно до цього теоретичною платформою

обґрунтування теоретичних і практичних завдань, що розв'язувалися в дослідженні, виступала розроблена у вітчизняній психології теорія психічного розвитку дитини як процесу, що має конкретно-історичну й соціальну природу. Всі етапи цього розвитку обумовлені особливостями передачі суспільного досвіду /С.Л.Рубінштейн, О.В.Запорожець, О.М.Леонтьєв, Л.А.Венгер/.

Такий підхід до психічного розвитку дав можливість у процесі визначення найбільш ефективних умов активізації творчості використати цілеспрямоване навчання, в ході якого здійснювалося засвоєння дитиною найпростіших форм цього досвіду.

У розробці гіпотези та конкретних методик дослідження ми виходили з таких теоретичних передумов:

- визначеної в психолого-педагогічній літературі сукупності компонентів моделі творчої особистості, що включає моральну та естетичну позицію художника, відтворюючу /репродуктивну/ та творчу уяву, здібності, знання, вміння та навички щодо образотворчої діяльності /Л.С.Виготський, О.О.Мелік-Пашаєв, В.С.Мухіна, Н.О.Ветлугіна, Н.П.Сакуліна, Т.С.Ксмарова/;

- розуміння творчої діяльності дошкільників як процесу, що за структурою й закономірностями здійснення має схожість зі сформованим процесом, основу якої становить створення з пережитих вражень нової дійсності /Л.С.Виготський/.

- визнання організованого, методично забезпеченого процесу навчання як універсальної умови формування творчості дітей /Є.О.Фльоріна, Г.В.Лабунська, Н.П.Сакуліна, Т.С.Комарова, В.П.Котляр, В.С.Мухіна, Г.О.Підкурманна, О.М.Торшилова/.

Для розв'язання поставлених у дослідженні завдань використовувалися такі методи: вивчення мистецтвознавської психологічної, педагогічної та методичної літератури з означеної проблеми; аналіз практики керівництва творчим процесом дітей у дошкільному закладі;

психолого-педагогічний експеримент: констатуючий, спрямований на вивчення особливостей творчого пошуку дітей та формуючий, спрямований на апробацію розроблених навчальних завдань і методики їх реалізації.

Основною базою проведення дослідження були дошкільні заклади № 4, № II, № 39 м. Бердянська, Запорізької області. В експерименті брали участь 105 дітей старшого дошкільного віку.

Дослідження проводилося в три етапи.

На першому етапі /1992-1993 рр./ вивчалася література з обраної проблеми, визначалися теоретичні основи дослідження.

На другому етапі /1993-1994 рр./ здійснювалася експериментальна робота.

На третьому етапі /1994-1995 рр./ аналізувалися та узагальнювалися результати експериментальної роботи.

Наукова новизна дослідження: визначено, обґрунтовано і конкретизовано основні психічні процеси й утворення, що забезпечують успішність розв'язання завдань, які виникають на кожному етапі творчого пошуку; визначено комплекс педагогічних умов, спрямованих на стимулювання творчої активності дітей в образотворчій діяльності. Розроблено модель навчального процесу, спрямованого на формування творчої діяльності дітей.

Теоретична значущість дослідження: обґрунтовано зміст, форми та засоби навчального процесу, спрямованого на формування готовності дітей до творчої діяльності. Визначено особливості оволодіння творчим процесом в умовах колективного навчання дітей дошкільного віку образотворчої діяльності.

Практична значущість дослідження: розроблені програмні завдання та модель навчального процесу, які спрямовані на послідовне оволодіння дітьми старшого дошкільного віку навчальним і творчим малюванням, можуть бути використаними при розробці відповідного

розділу програми для дошкільних закладів, а також у практичній діяльності вихователя.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується теоретичною обґрунтованістю вихідних позицій, використанням комплексу методів, адекватних меті і завданням дослідження, статистичною обробкою експериментальних даних.

На захист виносяться такі основні положення:

1. Модель навчального процесу як умови активізації творчості дітей дошкільного віку побудована з урахуванням: логічної послідовності здійснення творчого пошуку; творчих завдань, що виникають на кожному його етапі; психологічної обумовленості їх розв'язання; комплексу навчальних завдань, спрямованих, зокрема, на формування готовності дітей до наступного втілення тієї чи іншої творчої теми й формування готовності до творчої діяльності загалом.

2. Системність у навчанні творчої діяльності дітей дошкільного віку, яка полягала в послідовному, цілеспрямованому формуванні тих психічних процесів і утворень, які забезпечували їхню готовність /в межах вікових та індивідуальних можливостей/ до здійснення творчого пошуку й практичного втілення його результатів: морально-естетичної позиції, уявлення, здібностей, знань, умінь та навичок щодо образстворчої діяльності.

3. Успішність здійснення навчального процесу залежить від цілеспрямованості використання педагогічних умов: змісту творчих завдань, що відповідали інтересам дітей і поєднували в собі морально-естетичні й пізнавальні цінності; послідовного ускладнення творчих завдань, що пропонували дітям; комплексу форм, методів і прийомів, спрямованих на стимулювання творчої активності дітей.

Апробація дослідження: хід та результати експериментальної роботи обговорювалися на засіданнях кафедри естетичного виховання Бердянського педінституту; доповідалися на Республіканському нау-

ково-практичному семінарі з актуальних проблем естетичного виховання дітей дошкільного віку /м.Бердянськ, 1992 р./, науково-практичних конференціях /м.Бердянськ, 1993, 1994 рр./, в циклі лекцій для студентів Бердянського педінституту /1992-1995 рр./ та слухачів Запорізького обласного інституту вдосконалення вчителів/1994 р./.

Основні положення дисертаційного дослідження викладені у 6 публікаціях.

Структура і обсяг дисертації. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатку.

Загальний обсяг роботи - 197 сторінок, із них 156 сторінок основного тексту, 10 сторінок бібліографії /123 назви/, 5 таблиць, 2 схеми, додаток - 30 стор.

Основний зміст дисертації

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету, гіпотезу та завдання, розкрито його новизна, теоретична й практична значущість, визначені основні положення, що виносяться на захист, наведено дані про апробацію та впровадження результатів дослідження в практику.

У першому розділі - "Художня творчість дітей як предмет психологічного та педагогічного дослідження" на основі аналізу літератури розкрито природу дитячої творчості, типологічні особливості й шляхи її формування /А.Бенуа, Б.М.Бехтерев, Л.С.Виготський, А.О.Ветлугіна/.

Так, розкриваючи роль творчої діяльності у вихованні, навчанні та розвитку дитини, дослідники водночас зазначають, що між дитячою творчістю і професійною творчістю повної відповідності не існує, хоча суспільно-педагогічна цінність її очевидна. В творчій діяльності дитина відкриває для себе щось нове, виявляє своє розуміння й ставлення до оточуючої дійсності, що дозволяє дорослим виз-

чати її внутрішній світ. Така оцінка дитячої творчості дає підстави судити про правомірність розповсюдження поняття "творчість" на діяльність дітей, водночас обмежуючи її терміном "дитяча" й наголосуючи по цьому на умовному характері його вживання.

Одним із важливих положень сучасної педагогіки творчості є ствердження думки, що дитяча творчість є "всеосяжним надбанням" /Т.Рібо/, умовою існування дитини в повсякденному житті /Л.С.Виготський/, що дає підставу залучати до творчої діяльності всіх дітей без спеціального добору.

Щодо об'єктивної природи художньої творчості дитини, то сучасна наука вважає, що первісною формою її прояву є синкретична творчість, тобто така, в якій окремі види мистецтва ще не відокремлені і не спеціалізовані. Цей факт вказує на спільний корінь, із якого роз'ядналися всі окремі види дитячого мистецтва. На думку дослідників /П.П.Блонський, Л.С.Виготський, О.М.Леонтьєв, Н.О.Ветлугіна/, цим спільним корнем виступає дитяча гра.

Основу творчого процесу складають утворення з пережитих вражень нової дійсності, яка відповідає потребам самої дитини, іншими словами - "комбінування старого в новому поаднанні" /Л.С.Виготський/.

Розкриття психологічної готовності дитини до творчого процесу розглядається в літературі з різних щодо розв'язання цього питання сторін. Але дослідники /Л.С.Виготський, Н.О.Ветлугіна, Н.П.Сакуліна, О.О.Малік-Пашаєв/ переважно сходяться на тому, що основу цієї готовності складають: морально-естетична позиція дитини; уява /відтворююча й творча/; здібності, знання, вміння та навички щодо образотворчої діяльності.

Перелік визначених компонентів готовності узгоджується, на наш погляд, із необхідністю розв'язання тих завдань, що виникають на кожному етапі творчого пошуку; первісні художні нагромадження -

виникнення задуму та його реалізація.

У визначенні умов формування творчої діяльності дітей ми виходили з сучасної теорії психічного розвитку дитини, що ґрунтується на філософському положенні про соціальне успадкування психічних властивостей і здібностей, привласнювання індивідом матеріальної та духовної культури, створеної людством /С.Л.Рубінштейн, О.В.Запорожець, О.М.Леонтьєв, Л.А.Венгер/.

За даними психологів, психічна регуляція творчої діяльності здійснюється за допомогою психічних дій, властивих людині, які не виникають природним шляхом, а повинні бути привласнені дитиною. Якщо відсутнє цілеспрямоване навчання /про що засвідчують численні дані/, таке привласнювання може відбуватися стихійно.

У зв'язку з цим для нас особливу значущість мають дослідження /Є.О.Фльоріна, Н.П.Сакуліна, В.С.Мухіна, Т.С.Комарова, В.П.Котляр, Г.О.Підкурганна/, які пов'язані з розробкою змісту, форм і методів передачі дітям норм реалістичного образотворчого мистецтва, навчання їх творчому відтворенню довілля. За таким підходом творчість художника-реаліста розглядається як зразок, до якого поступово повинна наближатися образотворча діяльність дитини. При цьому з урахуванням особливостей дитячої психіки дослідники намагаються визначити шляхи вдосконалення цієї діяльності.

Визначені в літературі послідовність творчого пошуку, сукупність завдань, що виникають на кожному його етапі й перелік основних психічних утворень, які обумовлюють їхнє розв'язання, виступили в запропонованому дослідженні вихідними в розробці експериментальної моделі навчального процесу, спрямованого на оволодіння дітьми творчою діяльністю /див. таблицю I/.

У другому розділі - "Формування засад творчого процесу в умовах колективного навчання дітей образотворчої діяльності" - визначено теоретичні передумови навчання дітей образотворчої діяльності,

Таблиця І

Модель процесу навчання дітей дошкільного віку творчій діяльності

етапи творчого процесу	творчі завдання	психологічна зумовленість	навчальні завдання
нагромадження первісних уявлень про тему, яка підлягає творчому втіленню	<ul style="list-style-type: none"> - збагачення уявлень про зміст теми; - відбір та осмислення матеріалу, який має найбільше значення в розкритті цієї теми; - виконання практичних завдань, які сприяють закріпленню уявлень про предмети, епізоди, явища, що мають істотне значення, та зображувально-виразні засоби для їх втілення 	морально-естетична позиція	<ul style="list-style-type: none"> - збагачувати уявлення дітей про навколишню дійність; - сприяти оволодінню моральними та естетичними критеріями; - спонукати до здійснення моральної та естетичної оцінки навколишнього під час ознайомлення з темою, яка має бути творчо втілена; - формувати здібності, знання, вміння та навички до образотворчої діяльності
виникнення задуму	прийняття рішення у відборі з наявних варіантів змістового центру та супорядних йому за змістом другорядних об'єктів	уява: - відтворююча, - творча	сприяти оволодінню дітьми принципами розкриття змісту скетчу: відображення часу, місця, стану дії, діючих осіб та їх взаємовідносин, атрибутів
реалізація задуму	здійснення задуму в єдиний твір, який має змістове завершення та естетичне оформлення	загальні та професійні здібності, знання, професійні вміння та навички	сприяти встановленню взаємозв'язків між обраним змістом скетчу та виразними засобами, необхідними для його втілення

характеру вихідних рівнів готовності дітей щодо експериментального навчання та педагогічні умови навчання дітей творчої діяльності.

Здійснений аналіз літератури дозволив виділити два взаємопов'язаних напрямки побудови навчального процесу, які спрямовані на оволодіння дітьми образотворчої діяльністю та психологічні передумови, що забезпечують успішність цього оволодіння.

Перший напрямок спрямований на ознайомлення дітей у доступній для них формі із засобами сприймання предметів і явищ довкілля, а також із засобами їх відтворення, тобто основами образотворчої граматики, матеріалами для малювання та технічними прийомами роботи з ними, логічною послідовністю організації образотворчого процесу тощо.

Відповідно до завдань, означеного напрямку дослідниками /О.М. Леонт'єв, О.В. Запорожець, Л.А. Венгер/ визначені основні психологічні передумови, що забезпечують успішність їх розв'язання. До них насамперед належать: здібності, знання, уміння та навички. З урахуванням даних учених /Н.П. Сакуліна, Т.С. Комарова, В.П. Котляр/, нами було конкретизовано зміст позначених психічних процесів і утворень стосовно образотворчої діяльності. Так, до спеціальних /професійних/ здібностей ми віднесли ті якості, які забезпечують успішність орієнтування в зовнішніх ознаках предметів та явищ, що підлягають відтворенню, тобто сприйняття форми, чуття кольору, розміру, ритму, рівноваги тощо. До професійних знань, які повинні засвіти діти, ввійшли: знайомство з основами образотворчої граматики /малюнок, лінія, колір, композиція/, засобами роботи фарбуючими матеріалами, організацією здійснення образотворчого процесу тощо. До професійних умінь та навичок віднесено: координацію дій ока та руки, розвинутість руки, володіння технічними засобами роботи запропонованими матеріалами для малювання.

Аналіз розділів "Образотворча діяльність" чинних навчально-

виховних програм для дошкільних закладів дозволив виявити в них наявність окремих вказівок щодо необхідності формування у дітей відповідних здібностей, знань, умінь та навичок. Разом із тим, ці вимоги, як з'ясувалося, мають здебільшого узагальнений, а іноді по-верховий і непослідовний виклад. Виникла потреба в конкретизації та систематизації програмних вимог щодо більш спрямованого формування в дітей означених компонентів їхньої готовності до образотвірної діяльності.

Другий напрямок у розробці програми експериментального навчання полягає у визначенні завдань, які були спрямовані безпосередньо на ознайомлення дітей із особливостями творчого процесу. При розробці програмних вимог щодо оволодіння діяльністю означеного напрямку, нами враховувалися творчі завдання, що виникають на кожному етапі творчого пошуку /нагромадження уявлень про зміст теми, виникнення задуму, реалізація задуму/; психологічна обумовленість їхнього розв'язання /морально-естетична позиція, уява, відповідні здібності, знання, вміння та навички/; сукупність навчальних завдань, розв'язання яких сприяло б успішності здійснення творчого пошуку. Крім того, нами бралися до уваги вихідні характеристики сформованості в дітей експериментальної групи означених компонентів.

Загальна характеристика готовності дітей до експериментального навчання складалася на підставі виявлених проявів навчального й творчого малювання в процесі виконання ними спеціально розроблених серій завдань відповідного змісту, а саме: малювання з натури, по пам'яті, за уявленням; доповнення запропонованої композиції відсутніми деталями, створення ілюстрації до знайомого літературного тексту, та композиції на тему, яку дитина обрала сама.

Критеріями визначення вихідних рівнів цієї готовності для нас виступили орієнтовні показники, яких повинні були досягти діти

на попередньому етапі навчання, тобто в середній групі дитячого садка.

Як свідчать результати констатуючого експерименту в навчальному малюванні найбільш важким для дітей виявилось відтворення об'єктів з натури. Лише 12,5 % дітей експериментальної групи більше чи менш вдало відтворили основні ознаки запропонованого об'єкту, 29,2 % дітей із цим завданням зовсім не справилися. Дещо кращими були результати малювання по пам'яті /20,8%/ та за уявленням /25%/.

Це пояснюється, з нашого погляду тим, що в дошкільному віці малювання по пам'яті і за уявою є найбільш традиційними порівняно з малюванням із натури.

У творчому малюванні виявилася готовність дітей до розв'язання лише найпростіших завдань, пов'язаних із доповненням запропонованої композиції необхідними деталями /12,5%/ та створенням ілюстрації до знайомого літературного твору /8,3%/. При цьому найбільш складним для них було завдання, пов'язане зі створенням композиції на власну тему. Найчастіше діти обмежувались, як з'ясувалося, відтворенням змісту, що мав місце на попередніх заняттях.

Разом з тим, виявлені окремі прояви творчості дали нам підставу визнати їх за потенційні можливості щодо наступного оволодіння експериментальною програмою.

Своєрідністю організації експериментального навчання було виділення певних циклів, які поєднували сукупність завдань, пов'язаних з підготовкою дітей до творчої реалізації запропонованої теми. Динаміка ускладнення циклічності навчального процесу полягала в послідовному підвищенні вимог щодо складності відтворюваного змісту й використання зображувально-виразних засобів.

Підготовча робота експериментатора до кожного із запланованих циклів навчального процесу будувалася з урахуванням таких вимог, як: вибір творчої теми відповідно до зацікавленості дітей її змістом,

доступності розуміння пізнавальної та морально-естетичної значущості у вихованні, навчанні та розвитку дитини; визначення орієнтованих меж відтворення змісту теми з урахуванням набутого дітьми життєвого та образотворчого досвіду; вибір опорних об'єктів, у яких найбільшою мірою відтворені смислові та морально-естетичні достойнства запропонованої теми; визначення джерел інформації, які б забезпечили збагачення зорових уявлень про зовнішні ознаки предметів та явищ, пов'язаних із наступним відтворенням теми; визначення навчальних і творчих завдань, спрямованих на оволодіння дітьми засобами відтворення образного змісту; визначення форм організації навчального процесу, методів та прийомів розв'язання програмних завдань.

Відповідно до типологічних проявів творчості дітей, що були визначені на основі аналізу літератури й результатів констатуючого експерименту, динаміка ускладнення навчальних завдань була такою, яка визначена в трьох поданих нижче серіях.

У першій серії дітям було запропоновано сукупність творчих завдань, у яких необхідно було створити композиції, які включали б смисловий центр /головний об'єкт зображення/ і декілька однотипних другорядних деталей, підпорядкованих за змістом головному; визначення змісту задуму повинно було здійснюватися на основі уявлень про зовнішні ознаки предметів і засоби їх зображення, що склалися в ході послідовного ознайомлення дітей із змістом тієї чи іншої теми, які об'єднували в собі однотипні об'єкти /скажімо, види архітектури, транспорту, представників рослинного та тваринного світу тощо/, а також набуті попереднім досвідом; відтепер творчий пошук набував розгорнутого характеру.

У другій серії творче завдання полягало в створенні композицій, які б відтворювали різноманітні за змістом і зовнішніми ознаками об'єкти /скажімо, образи людини, представників рослинного та

тваринного світу, види транспорту, архітектури тощо / та явища природи; реалізація творчого задуму повинна була здійснюватися на основі складеної сукупності уявлень, що нагромаджувалися в дітей під керівництвом дорослого й самостійно набутого ними досвіду.

Третя серія завдань передбачала більш-менш самостійне творче втілення дітьми запропонованого змісту: ілюстрація знайомого літературного твору; створення композиції на основі набутих особистих спостережень та вражень про оточуючий світ.

Основною формою організації навчального процесу нами було обрано колективне заняття з традиційно усталеною структурою як перевірена й виправдана педагогічною практикою форма, спрямована на розв'язання виховних, навчальних та розвивальних завдань за умов дошкільного закладу. Натомість у ході експериментальної роботи апробувалося методичне забезпечення кожного його структурного компонента, залежно від особливостей запропонованого засобу розв'язання того чи іншого завдання: малювання з природи, по пам'яті, за уявленнями, творче малювання, заняття-бесіда /естетичне сприйняття творів образотворчого мистецтва/. Крім заняття, в навчальному процесі, в разі необхідності, використовувалися цільові прогулянки, екскурсії.

У ході експериментального навчання нами був відібраний і апробований комплекс методів:

дослідницький метод, що спрямовувався на розвиток здібностей до образотворчої діяльності; на його основі діти в процесі цілеспрямованого, поетапного обстеження об'єкта або явища набували нових уявлень про зовнішні властивості або закріплювали раніше набуті уявлення за нових умов;

засвоєння слів-понять, які означали еталонні ознаки предметів або явищ; цей метод спрямовувався на формування загальних знань; метод демонстрації раціональних засобів виконання поставленого

образотворчого завдання: ознайомлення дітей із послідовністю виконання роботи; матеріалом і технічними засобами, які можуть бути використаними в даному випадку; рекомендації щодо використання виразних засобів, спрямованих на досягнення в кінцевому результаті смислової завершеності та естетичної оформленості розв'язання образотворчого завдання: цей метод спрямовувався на формування спеціальних знань;

вправи, які передбачали формування всіх компонентів, у тому числі - вмінь та навичок;

усна інструкція, що супроводжувала процес обстеження об'єкта й демонстрування засобів виконання образотворчого завдання, разом із тим застосовувалася як самостійний метод.

Крім перелічених методів, в експериментальному навчанні використовувалося цілеспрямоване спостереження, бесіда, розповідь, що супроводжувалися відповідним ілюстративним матеріалом.

Прийоми як складові частини методів, використовувалися задля створення відповідного емоційного настрою, зацікавленості запропонованого завдання /елементи гри, сюрпризні моменти, загадки, проблемні ситуації, атмосфера змагання тощо/. Особливу значущість мали прийоми, які допомагали дитині виправити допущені нею помилки: вказівка на характер допущеної помилки, умовне позначення, що орієнтувала дитину на самостійне її виправлення /крапка, штрих, відбиток, залишений зворотною стороною олівця тощо/.

Роль дорослого в керівництві творчим процесом полягала в стимулюванні пізнавальної активності дітей, концентрації їхньої уваги на об'єктах, які в найбільшій мірі втілювали в собі смислові й морально-естетичні якості теми, створенні ситуації багатоваріантності добору творчого задуму, демонстрації різноманітних засобів розв'язання того чи іншого завдання, ознайомлення з критеріями вдало виконаних робіт та інше.

Спостереження за діяльністю дітей у ході ознайомлення із змістом запропонованої теми, обговорення можливих варіантів її втілення, процесом відтворення обраного задуму, а також аналіз виконаних робіт дозволили скласти кількісну та якісну характеристики послідовного оволодіння дітьми творчим процесом у ході експериментального навчання. При цьому кількісна характеристика складалася на підставі виявлених проявів творчості, щоб відповідно позначалися цифрами "1" та "0". Основу якісної характеристики складали такі показники, як відповідність виявлених проявів щодо відтворення обраного задуму, тобто свідоме їх використання, відносна /наскільки можлива в даному віці й на цьому етапі навчання/ оригінальність, цілковитість і виразність розв'язання образотворчого завдання.

Крім зазначених показників якісного оволодіння творчою діяльністю, нами враховувалися: інтерес дітей щодо запропонованих окремих об'єктів і теми загалом, їхня активність в обговоренні можливих варіантів творчого втілення теми, оцінка з погляду засвоєних морально-естетичних критеріїв, попереднє осмислення задуму, бажання включитися в процес виконання творчого завдання, цілковитість і адекватність оцінки роботи своєї або своїх однокласників.

Як засвідчують одержані експериментальні дані, використаний нами комплексний підхід щодо організації навчального процесу, поведіння в ньому навчальних і творчих завдань, виявилися раціональною умовою забезпечення послідовного оволодіння дітьми творчим процесом. Завдяки введенню цілеспрямованого підготовчого періоду, заняття творчим малюванням, нам вдалося залобігти виконання дітьми творчого завдання з оцінкою "низький рівень", уже від першого етапу експериментального навчання. Активність дітей була очевидною на різних етапах творчого пошуку в процесі розв'язання відповідних завдань: обговоренні змісту, його оцінки, визначенні різноманітних варіантів, бажанні знайти оригінальний зміст, використанні відпові-

дних виразних засобів, які засвоювалися дітьми на підготовчому періоді і т.п. Зауважимо, що по мірі оволодіння творчим процесом, разом з підвищенням складності творчих завдань, - у дітей поступово зростали кількісні та якісні показники творчих проявів. Так, якщо на першому етапі експериментального навчання до високого рівня нами було віднесено 29,2 дитячих робіт, то на заключному етапі експерименту їх стало вже 62,5%.

Для порівняння ефективності обраного напрямку навчання творчості дітей старшого дошкільного віку нами був проведений контрольний зріз у групі дітей, що навчалася за існуючими програмами й традиційними методиками.

У контрольному експерименті брали участь 100 дітей старшої групи. У визначенні контингенту контрольної групи ніякого спеціального відбору дітей нами не проводилося.

Аналіз традиційної методики, що використовується в сучасних дитячих закладах, свідчить про те, що підготовка дітей до наступного творчого завдання обмежувалася попереднім спостереженням або узагальненням вражень від якогось заходу, який бував напередодні проведений - свята, вечора-розваги, екскурсії тощо. Попередні навчальні заняття з образотворчої діяльності лише частково було пов'язано зі змістом теми, що підлягала творчому втіленню. Отже, в розв'язанні творчих завдань дітям значною мірою надавалася можливість самостійно визначити зміст задуму і виразні засоби його втілення.

Для проведення контрольного зрізу дітям було запропоновано два види творчих завдань: на запропоновану тему та на тему, яку обирала сама дитина.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика якості творчих проявів дітьми експериментальної та контрольної груп / % /

№	Види творчих завдань	Кількість дітей, що брала участь в експерим.		р і в н і					
				високий		середній		низький	
				е	к	е	к	е	к
1.	Творче завдання на запропоновану тему /"Зимові розваги"/	105	100	54,2	26,1	45,8	42,3	-	30,6
2.	Творче завдання на тему, обрану дитиною	105	100	62,5	23,1	137,5	57,7	-	19,2

Як свідчать результати виконання завдань дітьми контрольної групи /див. Таблицю 2/, зміст попередньої підготовки дітей до творчої теми виявився недостатнім. Причина полягала насамперед у невідповідності між бажанням відтворити той чи інший епізод теми, що їм запам'ятався й сподобався, та готовністю дітей до творчого його втілення. Навіть коригування дій дітей, яке спрямоване на певну підказку можливих варіантів змісту та виразних засобів творчого втілення теми, виявився малоефективним. Діти переважно зверталися до добре знайомих образів і стандартних засобів їхнього відтворення.

Порівняльний аналіз результатів виконання творчих завдань дітьми експериментальної та контрольної груп підтвердив раціональність створених нами педагогічних умов, які були спрямовані на активізацію творчої діяльності дітей.

У висновках дисертації подано основні результати дослідження:

I. Дитяча художня творчість – це діяльність, яка оснований на комбінуванні раніше набутих уявлень про зовнішні ознаки предметів та явищ і засобів їх відтворення новими художніми сполученнями, які відповідають моральним і естетичним потребам дитини.

2. Основними проявами творчої активності дітей виступили: захоплення змістом запропонованої або обраної теми; емоційно-оцінне ставлення до нього і виникнення потреби в творчому втіленні того чи іншого епізоду, що сподобався; попереднє осмислення та формулювання змісту задуму, відносно самостійне визначення виразних засобів, що відповідають обраному задуму.

3. У ході дослідження були виділені об'єктивні і суб'єктивні умови. Серед об'єктивних умов: створення творчої атмосфери в групі дитячого садка, що має свій вираз у доброзичливому і уважливому ставленні однолітків та дорослих до творчих проявів дитини; наявності матеріальної бази, яка дає можливість дітям розв'язувати творчі завдання у відповідності до їхнього задуму тощо.

До суб'єктивних умов віднесли: психологічну готовність дитини до творчого процесу, яка включає міру сформованості необхідних процесів і утворень: морально-естетичної позиції, що визначає відповідне емоційно-ціннісне ставлення дитини до дійсності та яка спонукає її до відтворення своїх вражень у продуктах творчої діяльності; уявлення, які породжують художній задум і які забезпечують попередній вибір засобів його втілення; здібностей, знань, умінь та навичок до образотворчої діяльності, що створюють можливість втілення ідеї, яка виникла.

4. Навчання як цілеспрямований, двосторонній процес, який забезпечує формування готовності дітей до творчості /зрозуміло, в можливих для даного віку межах/, розглядається нами як універсальна умова, що поєднує в собі об'єктивні і суб'єктивні підходи щодо оволодіння дошкільниками означеним видом діяльності.

5. Модель навчального процесу, була обумовлена визнанням образотворчої діяльності дітей дошкільного віку як важливого засобу пізнання сточуючої дійсності, виховання оцінного ставлення до неї з позиції визнаних у сучасному суспільстві моральних і естетичних кри-

теріїв і спонукання дітей до відтворення вражень, що склалися, в продуктах творчої діяльності. Опізнана модель передбачала використання посилюючого в умовах дитячого садка комплексного підходу щодо розробки змісту, форм та методів навчання, забезпечувала пов'язання як поодиноких завдань, які виникали на кожному етапі творчого пошуку, так і формування готовності дітей до здійснення творчого процесу загалом.

Хід і результати проведеного дослідження підтвердили висунуту нами гіпотезу про те, що для оволодіння дітьми дошкільного віку основами творчого пошуку й активізації означеної діяльності необхідно об'єднати в навчальному процесі сукупність навчально-виховних і творчих завдань.

Зрозуміло, що проблема вивчення педагогічних умов, спрямованих на формування творчої активності дітей, які охоплює вона, не може бути остаточно пов'язаною на рівні одного дослідження. Ми розглянули лише загальні підходи щодо колективного навчання дітей основам творчості. В перспективі подальшого дослідження проблеми будуть порушені питання, пов'язані з індивідуальними особливостями оволодіння дітьми означеною діяльністю.

Основний зміст дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Мова живопису. Навчання основ аналізу творів образотворчого мистецтва //Дощк. вих., 1989, № 1.- С. 4-6 /у співавторстві/.

2. Педагогічні умови розвитку естетичного сприйняття творів образотворчого мистецтва в дітей старшого дошкільного віку //Актуальні питання теорії і методики виховання підростаючого покоління.- Запоріжжя, 1989.- С.19-20.

3. Теоретичні основи розвитку творчості в дітей дошкільного віку //Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук: Зб. статей.- Москва-Запоріжжя, 1991.- С. 23-24.

4. Особливості творчих проявів у образотворчій діяльності ді-

тей дошкільного віку //Удосконалення змісту, форм і методів навчання і виховання дошкільників: Тези научн.-практ. конф. -Вип. 2.- Бердянськ, 1992. - С. 20-21.

5. Зміст і методика навчання, спрямованого на активізацію творчої діяльності дітей //Організація виховання і навчання дітей: 36. тез наук.-теор. конф. - Бердянськ, 1993. - С.3-6 /у співавторстві/.

6. Формування творчості в умовах колективного навчання дітей образотворчої діяльності //Актуальні питання естетичного виховання: Тези доповідей наук.-практ.конф.- Бердянськ, 1994. - С. 10-11.

А н н о т а ц и я

Захарова В.Л. Обучение как условие формирования творчества в изобразительной деятельности детей дошкольного возраста. Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 - теория и история педагогики. Южноукраинский педагогический институт им. К.Д. Ушинского, Одесса, 1995.

В исследовании теоретически обоснована и экспериментально апробирована модель учебного процесса в условиях дошкольного учреждения, объединяющая в себе основные направления творческой деятельностью детей, начиная от отдельных ее проявлений и включая развернутый ее характер.

A n n o t a t i o n

Sakharova V. L.

Learning as a condition of forming of a creative work in imitative activities of children of pre-school age. The dissertation on the competition of the scientific degree of the Candidate of pedagogical Science on speciality 13.00.01.- theory and history of pedagogics. South Ukrainian Pedagogical Institute by K.D. Ushinsky, Odessa, 1995.

The model of educational process is teoretically based and experimentally approved in the investigation in the condition of the pre-school establishments which unites the main directions of creative childrens activity beginning with it's separate manifestations and including it's extensive nature.

В.Л. З.

453935

AB 32.702

AB 32.702